

La Guerra del Francès i el poder intrús a Barcelona: conseqüències per a l'entramat urbà i per al seu patrimoni

MARIA DEL MAR ROVIRA

LA GUERRA DEL FRANCÈS I EL PODER INTRÚS A BARCELONA:
CONSEQÜÈNCIES PER A L'ENTRAMAT URBÀ I PER AL SEU PATRIMONI

RESUM

La presència adquirida pels temples a Barcelona a partir de la Contrareforma tingué un paper rellevant en la configuració i l'abast del sentiment religiós públic a la ciutat, fins al punt que, durant la Guerra del Francès, la seva faceta social, a més de litúrgica, i el seu potencial econòmic, esdevingueren aspectes primordials per al govern ocupacionista. A través de diverses accions empreses com a instruments de poder de caràcter polític, les autoritats franceses detractaren l'ordre social establert, alienaren els recursos de l'Església i utilitzaren els seus símbols materials i immaterials per consolidar la seva dominació, cosa que incidí profundament en l'entramat urbà i en l'avenir del seu patrimoni artístic.

THE PENINSULA WAR AND INTRUDING POWER IN BARCELONA:
CONSEQUENCES FOR THE URBAN FRAMEWORK AND ITS HERITAGE

ABSTRACT

The presence acquired by the temples in Barcelona from the time of the Counter-Reformation played an important role in the configuration and extent of public religious feeling in the city, to the point that during the Napoleonic Wars, their social as well as liturgical aspects, along with their economic potential, would become key elements in occupation policy. Through a series of actions used as instruments of political power, the French authorities undermined the established social order, brushed aside Church resources, and used their own material and non-material symbols to consolidate their domination, profoundly impacting on the urban framework and on the future of their art heritage.

ROVIRA, M.M., «La Guerra del Francès i el poder intrús a Barcelona: conseqüències per a l'entramat urbà i per al seu patrimoni», *Acta/Artis. Estudis d'Art Modern*, 4-5, 2016-2017, pàgs. 139-149

PARAULES CLAU: Guerra del Francès, convents, patrimoni sacre, desamortització eclesiàstica, Barcelona

KEYWORDS: Napoleonic War, convents, sacred heritage, ecclesiastical disentailment, Barcelona

L'estudi dels efectes de la desamortització napoleònica a Catalunya s'ha intensificat extraordinàriament en les últimes dècades, principalment coincidint amb les commemoracions del seu bicentenari, si bé aquestes investigacions encara resulten minoritàries respecte a les recerques basades en les desamortitzacions de Mendizábal i Madoz.¹ El fenomen s'accentua en analitzar un punt de vista concret, el del patrimoni artístic alienat, tot i que les puntuals contribucions respecte a aquesta qüestió² han incidit en la importància del volum de béns requisats i han demostrat la conveniència que es facin noves aportacions al tema, tant per la seva repercussió en el desenvolupament de l'activitat artística i en el funcionament de les institucions acadèmiques a la ciutat, com per la seva incidència en la situació religiosa a Catalunya i en l'acme de l'Antic Règim.

L'objectiu principal d'aquest article és, doncs, tractar del valor que els temples i els seus béns artístics van adquirir per al bàndol francès, en emprar-los com a instruments de poder per tal de controlar diversos sectors socials de Barcelona durant el conflicte, a més d'analitzar les reaccions suscitades per aquest fet.

CONSIDERACIONS PRÈVIES

Durant la Guerra del Francès (1808-1814), la guarnició napoleònica va disposar de diversos mitjans per imposar la seva presència a la capital catalana. La residència dels generals, comissaris i corregidors se situava a les millors cases grans de la ciutat, i les dotacions, els equipaments i les infraestructures del govern intrús no només s'emplaçaven a la Ciutadella, Montjuïc i les Drasanes, sinó que s'estenien per la resta de l'espai urbà com a mitjà de control d'amplis sectors socials. En aquest interès representatiu per afermar el seu poder, l'estament religiós es va convertir en un objectiu rellevant. El registre, el tancament i l'ocupació dels convents i monestirs aviat es transformaren en una pràctica habitual que servia d'escarni al braç eclesiàstic, alhora que reafirmava el poder de les autoritats napoleòniques envers l'Església.

1. Entre aquests treballs cal destacar MERCADER, J., *Barcelona durante la ocupación francesa*. Madrid: CSIC, 1949; *idem*, «La desamortización en la España de José Bonaparte», *Hispania*, 122, 1972, pàgs. 587-626; *idem*, *Catalunya i l'imperi napoleònic*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1978; BADA, J., *L'Església de Barcelona durant la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*. Barcelona: Herder, 1986; MOLINER, A., *La Catalunya resistent a la dominació francesa*. Barcelona: Edicions 62, 1989; RAMISA, M., *Els catalans i el domini napoleònic: Catalunya vista pels oficials de l'exercit de Napoleó*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995; DEMANGE, C. (et al.), *Sombras de mayo: mitos y memorias de la Guerra de Independencia en España (1808-1908)*. Madrid: Casa de Velázquez, 2007; MOLINER, A. (ed.), *La Guerra de la Independencia en España, 1808-1814*. Alella: Nabla, 2007; MORALES, M. (dir.), *Ocupació i resistència a la Guerra del Francès, 1808-1814. Actes del Congrés, 5-7 d'octubre de 2005*, Museu d'Història de Catalunya, Barcelona. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de la Vicepresidència, 2007; MOLINER, A., «La ocupación de Cataluña y la resistencia en la Guerra del Francés», a BORRIGUERO BELTRÁN, C. (coord.), *La Guerra de la Independencia en el mosaico peninsular (1808-1814)*. Burgos: Universidad de Burgos, 2011, pàgs. 171-198; *idem*, *La Guerra del Francès a Catalunya segons el diari de Raimon Ferrer*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 2011; ARNABAT, R. (ed.), *La guerra del francès: 200 anys després*. Tarragona: Publicacions URV, 2013.

2. Són rellevants les aportacions de LIPSCHUTZ, I.H., «El despojo de obras de arte en España durante la Guerra de la Independencia», *Arte Español*, 1961, pàgs. 215-270; MARTÍN GONZÁLEZ, J.J., «Problemática de la desamortización en el arte español», *II Congreso Español de Historia del Arte*, Valladolid, 11-14 de desembre de 1978. Valladolid: Comité Español de Historia del Arte, 1978, pàgs. 15-29; GARCÍA SASTRE, A., *Els museus d'art de Barcelona: antecedents, gènesi i desenvolupament fins l'any 1915*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, pàgs. 165-202; GÉAL, P., *La naissance des musées d'art en Espagne (XVIIIe-XIXe siècles)*. Madrid: Casa de Velázquez, 2005, pàgs. 101-122; QUÍLEZ, F.M., «La història del col·leccionisme públic a la Barcelona vuitcentista», a BASSEGODA, B. (ed.), *Col·leccionistes, col·leccions i museus: episodis de la història del patrimoni artístic de Catalunya*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2007, pàgs. 13-58; FONTBONA, F., «El salvament d'obres religioses per part de l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi de Barcelona», a SOCIAS, I. (ed.), *Conflictes bèl·lics, espoliacions, col·leccions*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2009, pàgs. 75-85.

Les nombroses cròniques i memòries d'eclesiàstics, militars i ciutadans contemporanis a l'ocupació posen en relleu la virulència dels atacs que van patir els convents i monestirs de Barcelona durant el conflicte³ i ens serveixen per perfilar l'impacte i la significació d'aquestes accions per al poble, testimoni d'una arremesa permanent contra els seus símbols i les seves representacions amb una voluntat de deslegitimar el poder clerical al país o, si més no, supeditar-lo al domini militar de l'intrús.

Per altra banda, a partir de la documentació conservada al fons de la Junta de Comerç de la Biblioteca de Catalunya i a l'Arxiu de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, entre d'altres, podem recollir dades inèdites sobre algunes de les peces sostretes d'aquests conjunts i comprendre i apreciar el valor que les comissions de requisa o que els mateixos soldats podien donar a aquestes obres a l'hora de confiscar-les.

LES AUTORITATS INTRUSES I L'ESGLÉSIA LOCAL

La Barcelona d'inicis del segle XIX presentava una societat deferent amb el fet religiós i un entramat urbà en què les institucions eclesiàstiques —catedral, parròquies, convents, monestirs, col·legis...— adquirien una presència determinant en el dia a dia dels seus ciutadans. Aquest vincle entre poble i clericat es fa present en la crònica del polític i historiador barceloní Josep Coroleu, que destacava que si les processons de Corpus i Setmana Santa, els viàtics i els enterraments no bastaven per donar a Barcelona l'aspecte d'un immens monestir, les freqüents sortides dels ordes religiosos i les congregacions al carrer acabaven de portar el veïnat al seu encontre.⁴

En arrencar el sexenni francès, però, el mateix Coroleu denotava l'inici d'una transformació en la fisonomia urbana de la ciutat.⁵ Els censos de finals del segle XVIII, els llibres de viatges i les guies urbanes d'inicis del nou-cents es feien ressò de l'existència de més d'una cinquantesena de temples a Barcelona,⁶ entre els quals, afegint-hi els seus horts i vergers i les fortaleses i casernes, ocupaven molt més de la meitat de l'àrea total de la ciutat.⁷ Aquest poder territorial i la seva propietat en mà morta, que els feia inalienables i exempts d'impostos, fou considerat inconvenient per als interessos econòmics dels francesos.⁸ Així, doncs, una de les decisions preses durant els primers anys d'ocupació va ser la de reduir el nombre de convents regulars al país, raó per la qual es van confiscar els béns mobles que els pertanyien i es van considerar Béns de Domini Nacional i, per tant, susceptibles de ser venuts o arrendats.

3. Un referent ineludible és la crònica del pare felipó FERRER, R., *Barcelona cautiva*, 7 vols. Barcelona: Antonio Brusi, 1815-1821, a la qual se sumen, a tall d'exemple: els llibres de memòries del general italià Gabriele Pepe, publicades a SCOTTI, V., *Dal Molise alla Catalogna. Gabriele Pepe e le sue esperienze nella «Guerra del Francés»*, 2 vols. Campobasso: AGR, 2009; o els dels cronistes de Barcelona COROLEU, J., *Memorias de un menestral de Barcelona*. Barcelona: La Vanguardia, 1888; AMAT DE CORTADA, R. D', *Calaix de sastre*, 11 vols. Barcelona: Curial, 1987-2003.

4. COROLEU, J., *Memorias de...*, pàgs. 59-60.

5. *Ibidem*, pàg. 66.

6. COMAS, R., «Notes sobre'ls monuments artístics barcelonins desapareguts durant el segle XIX», a *Record de la Exposició de documents gràfics de coses desaparegudes de Barcelona durant el segle XIX*. Barcelona: L'Avenç, 1901, pàgs. 34-35; ALEGRET, A., «Barcelona en 1805. Los templos», *La Vanguardia*, suplement, 31 de desembre de 1904, pàgs. 1-2; IGLESIES, J., *El cens del comte de Floridablanca, 1787*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1969; ZAMORA, F. de, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Barcelona: Curial, 1973; PONZ, A., *Viage de España*. Madrid: Vda. Ibarra, 1788, vol. 14 (*Cataluña*); LABORDE, A. de, *Viatge pintoresc i històric*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1974, vol. 1.

7. COROLEU, J., *Memorias de...*, pàg. 62; PONZ, A., *Viage de España*, vol. 14, pàg. 40; LABORDE, A. de, *Viatge pintoresc...*, vol. 1, pàgs. 29 i 32-33; COMAS, R., «Notes sobre'ls...», pàg. 34; Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Consellers, 1C.XVI-271, *Registre de propietats dels convents i col·legis*.

8. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Dominació napoleònica, caixa 1, llig. 1, *Mémoire statistique, historique et administratif*, signat per A. de Villeneuve, pàgs. 61 i 68, citat per MERCADER, J., *Barcelona durante...*, pàgs. 366-367.

Malgrat això, l'entrada a Barcelona el 13 de febrer de 1808 d'una guarnició francesa composta per cinc mil quatre-cents homes va donar lloc a una ocupació exempta d'atacs directes als drets i béns de l'estament religiós. Durant els primers mesos d'apoderament de la ciutat s'empraren les casernes militars com a quarters de l'exèrcit en campanya, mentre que la plana major i l'oficialitat disposà de les cases grans de la ciutat;⁹ i, per tal que els soldats complissin els seus deures religiosos, el bisbe Pau Sitjar també els va destinar l'església de Sant Francesc d'Assís.¹⁰

Amb tot, la participació del clero en les primeres accions de rebel·lió antifrancesa, amb l'aixopluc de juntes revolucionàries als convents i els sermons pronunciats a les esglésies en contra dels invasors,¹¹ evidenciaren el seu posicionament respecte a l'ocupació i serviren de pretext per als primers registres i canvis d'usos dels conjunts.¹²

En conseqüència, a mitjan 1808 es van clausurar els primers cenobis, començant pels monestirs de Sant Pau del Camp i de Jonqueres, que van ser convertits en hospitals militars; el convent del Carme, que va ser transformat en infermeria, i el de Santa Mònica, que subrogà l'hospital de sang. Per altra banda, els convents de Valldonzella, Sant Agustí, Sant Francesc i Bonsuccés van ser convertits en quarters.¹³

Durant els mesos de juny i juliol de 1808 la prefectura militar francesa també ordenà inspeccionar tots els monestirs i convents de la ciutat a la recerca d'armes i de reunions revolucionàries;¹⁴ però a mesura que augmentaven les exigències de numerari per mantenir les tropes, procediren a inventariar les peces d'or i plata que consideraven aptes per cobrir les contribucions mensuals i extraordinàries demanades per Guillaume Philibert Duhesme, comandant de les forces napoleòniques que ocupaven Barcelona. Com apunta Raimon Ferrer, aquestes peces aviat es convertiren en objecte de cobdícia pels soldats que realitzaven els registres i donaren lloc a les primeres ocultacions i sostraccions de béns.¹⁵

Així, doncs, des del juliol fins al novembre de 1808 els rectors i superiors dels ordes religiosos van haver de lliurar a la Casa de la Moneda els objectes que els inspectors no havien considerat necessaris per al culte, amb els quals es van cobrir les pagues exigides pel Govern.¹⁶ Els judicis dels priors i les comunitats de la ciutat, contraris a aquest tipus d'accions, es veieren reflectits a les cartes que dirigiren al vicari general, Francesc Sans i Sala, en les quals notificaven la inquietud que els despertava la gran pobresa en què es trobaven els interiors dels seus temples a causa de l'espoliació contínua i l'alienació de gran part dels seus objectes de culte.¹⁷

Les memòries dels frares, ciutadans i, fins i tot, militars també denunciaven les inspeccions i els registres practicats pels oficials i soldats forans, i ratificaven que en diverses ocasions aprofitaven el seu càrrec per furta el que podien amb l'objectiu de vendre-s'ho posteriorment.¹⁸

9. Habitaren la casa del regidor de l'Ajuntament, marquès de Villel, la del comerciant Francesc Gomis, la de Francesc March i la casa Larrard, entre d'altres; FERRER, R., *Barcelona cautiva*, vol. 1, pàgs. 17-18, 147 i 179.

10. *Ibidem*, pàgs. 19 i 22; vol. 5, pàg. 29.

11. *Ibidem*, vol. 1, pàgs. 102 i 107-108.

12. «*Bien conocían los franceses la parte principal y activísima que tomaban los frailes en la resistencia que tan molestos y azorados les traía y lo demostraron en la frecuencia con que prendían á los más influyentes personajes de las órdenes religiosas y en la predilección con que registraban los conventos*»; COROLEU, J., *Memorias de...*, pàg. 83.

13. AMAT DE CORTADA, R. D', *Calaix de sastre*, vol. 8, pàgs. 41, 81 i 88-90; FERRER, R., *Barcelona cautiva*, vol. 1, pàgs. 349, 371 i 516.

14. Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB), *Expedients i informacions*, 307, citat per BADA, J., *L'Església de Barcelona...*, pàg. 182; AMAT DE CORTADA, R. D', *Calaix...*, vol. 8, pàgs. 74 i 78-79.

15. FERRER, R., *Barcelona...*, vol. 1, pàgs. 242-245 i 252-253.

16. FERRER, R., *Barcelona...*, vol. 1, pàgs. 325-326. A l'octubre i el novembre de 1808 la Junta del Clergat Regular i Secular féu arribar una esquila a nombrosos ordes religiosos per tal de reunir les cent mil pessetes mensuals que el general Duhesme els exigia com a contribució extraordinària. En mancar els diners exigits, s'entregava a la Casa de la Moneda la plata necessària per cobrir aquella quantitat; ACA, *Ordres religiosos i militars, Monacals-Hisenda*, lligalls petits, 121 (orde dels mínims); BARRAQUER, C., *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*, 4 vols. Barcelona: F.J. Altés, 1915-1917, vol. 1, pàg. 271 (orde dels servites), i pàgs. 331-332 (orde dels teatins).

17. ADB, *Expedients i informacions*, 323.

18. FERRER, R., *Barcelona...*, vol. 1, pàgs. 229-232 i 257.

Les cròniques del capità napolità Gabriele Pepe en conformen un exemple, atès que expliciten que des de l'inici del conflicte el saqueig fou ordenat o tolerat pels generals i va ésser present en el dia a dia dels soldats d'una manera contínua i dramàtica, cosa que afectava seriosament la seva disciplina militar.¹⁹

Malgrat això, el que més commovia l'opinió pública eren les injúries que patien continuadament les institucions religioses i els seus objectes de culte durant la guerra. Josep Coroleu i Raimon Ferrer desaprovaven i sentenciaven persistentment els actes sacrílegs que causaven les tropes al seu pas per les ciutats i els pobles de Catalunya i tots dos coincidien a denunciar l'episodi paròdic de missa que l'11 de juny de 1808 va celebrar a les Drassanes un soldat vestit amb les robes preses com a trofeu a la vila incendiada de l'Arboç i amb un calze que utilitzà per fer beure els altres milicians,²⁰ un fet del qual també es féu ressò el diari *Gazeta Militar y Política del Principado de Cataluña*.²¹ Com aquest incident, se'n dugueren a terme d'altres al llarg de l'ocupació, que inclogueren l'abús dels recintes religiosos, les escomeses a relíquies i altars,²² la presa d'imatges de diversos convents²³ i altres accions que infringiren els drets dels eclesiàstics a la recerca d'armes i de facciosos. Tal com afirma Coroleu, aquests actes contraris a l'Església i a la religió contribuïren encara més a concitar l'odi d'un poble compromès amb l'estament religiós.²⁴

L'increment d'aquest descontentament conduí al plantejament d'una conspiració que culminà de manera fallida l'11 de maig de 1809 i en la qual el clergat va estar àmpliament implicat. Moltes cases conventuals, com les dels trinitaris, agustinians, mercedaris i agonitzants,²⁵ es van assenyalar com a centres de reunió dels conjuradors, fet que augmentà les dificultats en la relació entre el clergat i les autoritats franceses, que van imposar nous registres que s'iniciaren l'endemà del complot.²⁶

Finalment, la política desamortitzadora es va aplicar oficialment el 18 d'agost de 1809 amb el decret de Josep Bonaparte, pel qual es disposava la supressió dels ordes monacals i l'exclusió i la secularització dels seus membres.²⁷ El decret basava les seves mesures en la desobediència i l'actitud poc pacífica que havia demostrat el clergat i en el comportament hostil d'alguns frares envers les disposicions del govern francès. Així, doncs, s'ordenaven la supressió, en el termini de quinze dies, de tots els ordes regulars monacals, mendicants i clericals d'Espanya i l'aplicació a la nació de tots els béns i rèdits dels monestirs i convents extingits. Aquest decret, però, no fou publicat pel *Diario de Barcelona* fins al 23 de setembre de 1809 i no va tenir el mateix efecte que a la resta d'Espanya.²⁸ El mateix pare Ferrer s'admirava pel fet d'haver permès que

19. «Si uno presta atentos oídos, no escuchará resonar nada más entre las colinas de Sant Andreu, Horta, Gracia, Sant Jeroni y Sarrià, entre las orillas del Llobregat y las del Besòs, que las voces de robos y rapiñas. [...] Todo se coge descaradamente y se lleva a vender a Barcelona para hacer dinero»; SCOTTI, V., *Dal Molise alla...*, vol. 2, pàg. 622, citat per MOLINER, A., «La imagen de los soldados italianos en Cataluña en la guerra del francés», *Revista d'Història Moderna i Contemporània*, 3, 2005, pàg. 226.

20. COROLEU, J., *Memorias de...*, pàg. 82; FERRER, R., *Barcelona...*, vol. 1, pàgs. 146-148.

21. «Los templos no sólo son robados, sino destruidos sus muebles y los vasos e imágenes profanados, y vilipendiados y destruidos; hasta deleitarse en el negro placer de beber con cálices y copones en las calles y tabernas»; *Gazeta Militar y Política del Principado de Cataluña*, 4, 2 de setembre de 1808; «La plata de tantas Iglesias [...] pasará por la Tesorería, y si conviene llegará parte de ella á ser convertida en moneda, pero su ultimo paradero serán las uñas de las águilas francesas: este es el sumidero de todo lo que se haya de valor en Barcelona»; *Gazeta Militar y Política del Principado de Cataluña*, 29, 6 de desembre de 1809.

22. FERRER, R., *Barcelona...*, vol. 1, pàg. 184; AMAT DE CORTADA, R. d', *Calaix...*, vol. 8, pàgs. 68-69; MERCADER, J., *Barcelona durante...*, pàg. 368.

23. FERRER, R., *Barcelona...*, vol. 1, pàgs. 220 i 228; vol. 3, pàgs. 100, 182 i 341; vol. 4, pàgs. 347-349.

24. COROLEU, J., *Memorias de...*, pàg. 83.

25. FERRER, R., *Barcelona...*, vol. 3, pàg. 371.

26. *Ibidem*, pàg. 415.

27. *Gaceta de Madrid*, 234, 21 d'agost de 1809, citat per BARRAQUER, C., *Las casas de religiosos...*, vol. 1, pàgs. 27-28, i MERCADER, J., *Barcelona durante...*, pàg. 375.

28. *Diario de Barcelona*, 261, 23 de setembre de 1809; després de ser publicat per la *Gazeta Militar y Política del Principado de Cataluña*, 8, 18 de setembre de 1809.

els convents i monestirs barcelonins gaudissin d'un marge de temps més ampli per poder sotraure o ocultar objectes valuosos, que haurien passat a mans dels francesos si s'hagués dut a terme l'ocupació dels temples en el moment en què es va publicar el decret.²⁹

Durant aquell any, a Barcelona es tancaren la Casa Missió dels Paüls i el convent de Sant Francesc de Paula, que esdevingueren hospitals militars; el col·legi mercedari de Sant Pere Nolasc, convertit en prefectura de policia; el convent de Sant Sebastià, llavors estanc reial de tabacs, i el convent de Santa Caterina, que en part es féu servir com a quarter.³⁰ A més, durant els mesos de juny i d'octubre, Duhesme va ordenar la realització d'un nou inventari sobre la plata, efectes preciosos, mobles, propietats, dominis i arrendaments de les cases de religiosos regulars,³¹ amb el pretext de salvar el dèficit que ocasionaven les dificultats per cobrar les contribucions personals i extraordinàries imposades als ciutadans.³²

Tenint en compte els decrets josefistes i advertint que les accions de resistència no podien prosperar, molts membres de l'estament religiós es van veure obligats a fugir de la ciutat, fins al punt que, a mitjan 1809, només restaven de sis a vuit frares a cada convent.³³ Aquesta disminució no permetia abastir totes les esglésies de Barcelona i, reconeixent que la plata i els altres efectes mobiliaris podrien subministrar recursos al servei de l'Exèrcit, s'imposà la reducció dels temples oberts al culte. Un nou decret impulsat per Duhesme el 27 de novembre de 1809³⁴ establí que les esglésies barcelonines serien dividides en tres grups: en el primer bloc hi hauria la catedral, les set parròquies i totes les esglésies d'establiments benèfics i establiments públics piadosos, que seguirien invariables; les del segon grup (Santa Caterina, Sant Francesc d'Assís, Nostra Senyora del Carme, Nostra Senyora de la Mercè, caputxins i la Casa Missió) conservarien una mínima part de la seva plata, els seus adorns i la seva indumentària, i haurien de rebre els religiosos de les esglésies suprimides; i les del tercer grup, les restants, haurien de ser clausurades i els seus recursos haurien de passar a mans del govern. Els convents femenins, però, serien respectats fins a nou avís.³⁵ A partir d'aleshores, diverses comissions es van personar en els convents per segellar les seves biblioteques i els seus arxius amb l'objectiu d'evitar la desaparició dels títols de propietat, a més de prendre nota de la plata i dels béns mobles que hi havia a cada convent.³⁶

L'any 1810 continuaren les clausures: els convents dels servites, mercedaris, agustinians i *caracciolos* es convertiren en quaters per a les tropes franceses i italianes; el de Sant Josep, en caserna de policia, i el col·legi dels carmelites calçats, en la fonda Hotel de la Paix.³⁷ A partir del mes de maig també controlaren l'arrendament de les seves propietats i posaren en lloguer les finques de nombroses comunitats religioses,³⁸ i al desembre el governador Augereau realitzà la rifa pública de les cases que havien estat propietat del Col·legi de la Mercè a la Rambla, i amb aquest objectiu obligà els ciutadans, poc partidaris d'adquirir aquests immobles, a comprar els números necessaris per arribar a cobrir el valor estimat per elles.³⁹

Com es desprèn d'aquesta anàlisi, a Barcelona durant aquests primers anys els conjunts mostraven un estat nefast. Els que s'havien declarat de segona classe pel decret de Duhesme

29. FERRER, R., *Barcelona...*, vol. 4, pàg. 272.

30. *Ibidem*, vol. 3, pàgs. 116-117, 189, 191 i 192; vol. 4, pàgs. 187 i 261.

31. ADB, *Expedients i informacions*, 323; FERRER, R., *Barcelona...*, vol. 3, pàgs. 483-484 i 489.

32. *Diario de Barcelona*, 29 de novembre de 1809.

33. FERRER, R., *Barcelona...*, vol. 1, pàg. 509; *Diario de Barcelona*, 14 de novembre de 1808; MERCADER, J., *Barcelona durante...*, pàg. 377.

34. *Diario de Barcelona*, 23 de novembre de 1809.

35. *Ibidem*, 27 de novembre de 1809; MERCADER, J., *Barcelona durante...*, pàg. 378.

36. FERRER, R., *Barcelona...*, vol. 4, pàgs. 277-278, 282, 355-356, 396-398, 404-405, 407-409 i 418.

37. *Ibidem*, vol. 5, pàgs. 60, 148, 205 i 221-223; vol. 6, pàg. 119.

38. *Diario de Barcelona*, 134-137, 14-17 de maig de 1810; 150, 30 de maig de 1811; 177, 26 de juny de 1811; AHCB, Consellers, 1C.XVI-303 i 304, *Compte ouvert avec les absents, 1808-1812*; *Compte ouvert avec les absents, 1810-1812*.

39. FERRER, R., *Barcelona...*, vol. 6, pàgs. 223-227 i 459-464.

del novembre de 1809 tenien el convent parcialment o totalment ocupat com a caserna, hospital militar o magatzem de palla i cavallerisses; i els altres, encara que després se'ls permeté, en part, reobrir,⁴⁰ van estar sempre a mercè del que convenia als intrusos.

A partir de l'any 1808 també es varen iniciar les obres de destrucció que donaren lloc a un nou plantejament urbanístic de la ciutat i de l'espai situat extramurs. Es van enderrocar el cementiri i les cases contigües al convent dels franciscans de Jesús, el convent dels carmelites descalços de Gràcia i el monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron⁴¹ amb l'objectiu que no servissin als insurgents com a fortí a l'exterior de les muralles; i el 1813, per tal de construir un camí militar entre Montjuïc i Gràcia, es van continuar destruint els edificis situats a un quilòmetre de les muralles de Barcelona, com l'ermita i els horts de Sant Beltran, l'antic convent de Santa Madrona a Montjuïc, la Creu Coberta, el llatzeret i el cementiri del bisbe Climent i el convent dels franciscans de Jesús.⁴² Aquell mateix any, el general Mathieu i el mariscal Suchet també van promoure la construcció d'un nou carrer militar de quaranta pams d'amplada a l'interior de les muralles, que només es va arribar a començar l'any 1814 i que va comprendre la destrucció del convent de les monges de Valldonzella i d'algunes cases particulars.⁴³

Finalment i després d'un període de cert pacifisme, el segon bloqueig del baró d'Habert a Barcelona, l'any 1814, va donar lloc a una nova confiscació de béns dels monestirs per fer-ne la subhasta pública al convent de Montsió, convertit en el nou magatzem de dominis nacionals.⁴⁴ També es va preceptuar definitivament a les monges que desallotgessin els seus cenobis.⁴⁵

No fou fins al maig de 1814 que, restablert l'ajuntament borbònic per ordre del capità general marquès del Campo Sagrado, es varen retornar les claus dels convents i monestirs als religiosos repatriats. Aquests es trobaren, com bé apunta Raimon Ferrer, uns cenobis en condicions deplorables, amb parets, envans i sostres enderrocats, teules i fustes manllevades, i bona part del seu parament interior sostret.⁴⁶ Començà llavors una nova etapa de reconstrucció i recuperació de béns que aviat es va veure estroncada amb la represa de les disposicions desamortitzadores durant el Trienni Lliberal i la regència de Maria Cristina de Borbó.

EL PATRIMONI ARTÍSTIC REQUISAT

L'historiador Frederic Camp evidenciava, en introduir els efectes de la Guerra del Francès en el culte marià, que a Barcelona

hallábanse en sus iglesias y casas religiosas, en los palacios de los preladados, y de muchos aristócratas, bastantes composiciones debidas a pintores, que despertaban el apetito insaciable del conquistador.⁴⁷

40. *Ibidem*, vol. 5, pàgs. 277-279.

41. AMAT DE CORTADA, R. D', *Calaix...*, vol. 8, pàgs. 84-85; FERRER, R., *Barcelona...*, vol. 1, pàg. 524; vol. 3, pàgs. 29 i 32.

42. AMAT DE CORTADA, R. D', *Calaix...*, vol. 10, pàgs. 112 i 116; Biblioteca de Reserva de la Universitat de Barcelona (BRUB), *Barcelona cautiva*, ms. 1806, 25 d'agost de 1813; 31 d'agost de 1813; 1 de setembre de 1813; 4 de setembre de 1813; 5 de setembre de 1813; «La herramienta del zapador había abierto un camino militar en el terraplén de Barcelona [...] con pérdida completa de muchos edificios, cuyo valor se estimó después de la guerra en más de 631 pesos fuertes»; CAMP, F., *La invasión napoleónica*, Barcelona, Aymá, 1943, pàg. 51.

43. BRUB, *Barcelona cautiva*, ms. 1803, 26 de febrer de 1812; *ibidem*, ms. 1806, 25 d'agost de 1813; *Ibidem*, ms. 1807, 15 de març de 1814.

44. *Ibidem*, ms. 1807, 6 de febrer de 1814, 8 de febrer de 1814 i 23 de març de 1814.

45. *Ibidem*, ms. 1806, 15 de març de 1814; BARRAQUER, C., *Los religiosos...*, vol. 1, pàgs. 49-50.

46. BRUB, *Barcelona cautiva*, ms. 1806, 29 de maig de 1814.

47. CAMP, F., *El hecho mariano y la invasión napoleónica en Cataluña*. Lleida: Imprenta Mariana, 1933, pàg. 20.

La confiscació de la riquesa artística religiosa durant el conflicte també es va fer patent en les cròniques de Raimon Ferrer i Josep Coroleu, que es lamentaven del valor de les possessions artístiques acumulades durant centúries i desaparegudes per efecte de la guerra, atesa la seva pèrdua en pocs anys o el seu trasllat a l'estranger.⁴⁸

Durant l'ocupació, els béns confiscats per les autoritats franceses van ser gestionats a través de diverses figures administratives. El patrimoni pertanyent als ciutadans que havien decidit fugir de la ciutat va passar a mans de la Comissió d'Emigrats, que organitzava la seva venda pública a la casa del marquès de Villel. Per altra banda, bona part dels béns sostrets dels convents i monestirs registrats o suprimits va ser remesa a un fonedor de la Casa de la Moneda, si eren objectes litúrgics d'or i de plata,⁴⁹ o va ser venuda fraudulentament i cedida a terceres persones, si eren obtinguts a través del pillatge dels militars o eren fruit d'una maniobra d'ocultació duta a terme pels religiosos. Així ho recollia el pare Ferrer el 21 d'octubre de 1809, quan una comissió francesa es personà al convent de Sant Agustí per segellar la biblioteca i, de retruc, emportar-se cent vint-i-quatre quadres que no foren retornats a la comunitat. Aquest fet va suscitar que altres ordes religiosos venguessin els seus objectes per un preu molt més baix del seu valor autèntic o que els cedissin a familiars i coneguts.⁵⁰

A partir dels decrets josefistes de l'agost de 1809, una altra part dels béns religiosos va passar a ser gestionada per les comissions que nomenaven les juntes administradores dels béns nacionals, amb l'objectiu de redactar inventaris de les propietats pertanyents als convents suprimits.⁵¹ En el cas del patrimoni artístic, va ocórrer un cas similar quan la Junta de Comerç va obtenir l'autorització per crear una comissió que vetllaria pels interessos artístics de la ciutat, amb artistes que es personarien als convents per escollir les obres de més valor i funcionaris que s'encarregarien de dur a terme els inventaris.⁵²

Per aquest motiu, els registres d'obres d'art que redactaren aquestes comissions i els mateixos priors de les comunitats religioses quan se suprimien els convents o es reobrien les esglésies, resulten una font de primer ordre per reconstruir el patrimoni artístic que posseïen aquests edificis i, fins i tot, l'indret on foren destinades les obres després de la seva sostracció.⁵³ Cal, doncs, tractar de localitzar aquests documents per arribar a estimar el nombre i valor de les peces sostretes i intentar reconstruir els interiors d'aquests cenobis, si bé la documentació també fa patent que alguns dels convents o monestirs no van arribar a sotmetre's a aquest procés a causa de la seva supressió o el seu saqueig els mesos anteriors als decrets josefistes o perquè tenien peces que no eren considerades dignes de ser registrades (il·lustració 1).

Un altre dels aspectes rellevants que es desprèn de l'anàlisi del panorama artístic durant la guerra és que, malgrat la confusió i els enfrontaments que paralitzaven les activitats de la majoria de les institucions, l'aplicació de les mesures de desamortització i l'emmagatzemament dels béns artístics establiren les condicions propícies per a la creació de museus o col·leccions d'art públiques i anàlogues al Musée Napoléon de París. Així, Josep Bonaparte va poder impulsar la creació a Madrid del Museo de Pintura, amb una col·lecció que el comissari Frédéric Quilliet s'encarre-

48. COROLEU, J., *Memorias de...*, pàgs. 208-209.

49. FERRER, R., *Barcelona...*, vol. 4, pàgs. 420-421; ACA, *Diversos, Casa de la Moneda de Barcelona*, vols. 93 i 111.

50. FERRER, R., *Barcelona...*, vol. 4, pàgs. 277-278; BARRAQUER, C., *Los religiosos...*, vol. 1, pàg. 289.

51. AHCB, Consellers, 1C.XVI-271, *Registre de propietats dels convents i col·legis*.

52. RUIZ Y PABLO, A., *Historia de la Real Junta Particular de Comercio de Barcelona (1758 a 1847)*. Barcelona: Henrich y Cia, 1919, pàg. 318; MARTINELL, C., *La Escuela de la Lonja en la vida artística barcelonesa*. Barcelona: Escuela de Artes y Oficios, 1951, pàg. 46; MARÈS, F., *Dos siglos de enseñanza artística en el Principado*. Barcelona: Real Academia de Bellas Artes de San Jorge, 1964, pàg. 74; GARCÍA SASTRE, A., *Els museus d'art...*, pàg. 172.

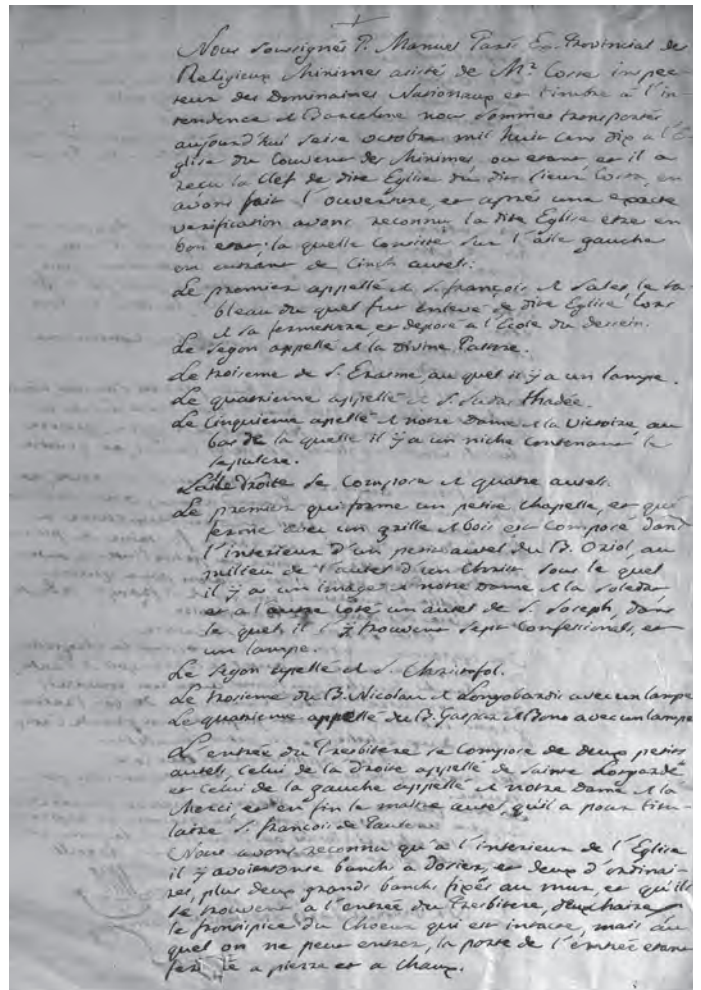
53. Alguns d'aquests inventaris es troben a l'Arxiu de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi (ARACBASJ), capsa 316, *Valoració de quadres i obres d'art (1809/1846)*, i són citats per FONTBONA, F., «El salvament d'obres...», pàgs. 75-85; altres inventaris realitzats per les comunitats religioses es poden trobar als fons monacals de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, com el que hem localitzat al fons del convent dels mínims; ACA, *Ordres religiosos i militars, Monacals-Hisenda*, lligalls grans, 325, 16 d'octubre de 1810.

gava de reunir seguint els criteris de Ponz i Ceán Bermúdez; i el mariscal Suchet va poder estimular la creació d'un museu valencià de pintures, que tingué la col·laboració activa del pintor Vicente López.⁵⁴ En el cas de Barcelona, també es dugué a terme un dipòsit similar per situar-hi les obres d'art confiscades per la comissió de la Junta de Comerç. Fou emplaçat al segon pis de l'edifici de la Llotja i l'encarregat de conformar la col·lecció va ser el pintor Josep Bernat Flaugier (Les Martigues, 1757 - Barcelona, 1813).

L'artista havia estat alumne de l'Escola Gratuïta de Dibuix de Llotja i, durant l'ocupació, en fou nomenat director per la seva trajectòria, reputació i condició d'afrancesat. En poc temps Flaugier es convertí també en el responsable de la configuració d'una col·lecció artística que incrementà el fons preexistent amb els béns eclesiàstics escollits personalment per ell (il·lustració 2) i pels professors de Llotja Giuseppe Lucini (c. 1779-1845) i Cesare Carnavali (c. 1765-1841).⁵⁵

Conseqüentment, les requisites practicades entre 1809 i 1813 es veieren determinades pel criteri selectiu de l'artista i la comissió de Llotja,⁵⁶ amb una política d'adquisicions, pel que s'observa en les peces que encara es conserven, marcada pel classicisme italià i la predominança de la pintura.⁵⁷ Així, doncs, a partir de 1809 ingressaren a la col·lecció nombroses obres procedents de diversos cenobis, que varen ser distribuïdes per les sales de la Llotja amb una vocació didàctica, filantròpica i propagandística.

Pel que fa a la tria de l'artista, arran d'un manuscrit de Josep Arrau i Estrada, professor de l'Escola Gratuïta de Dibuix, en què lloava els quadres més notables de la ciutat, s'han localitzat referències a nombrosos quadres situats als convents i monestirs a finals del segle XVIII i que

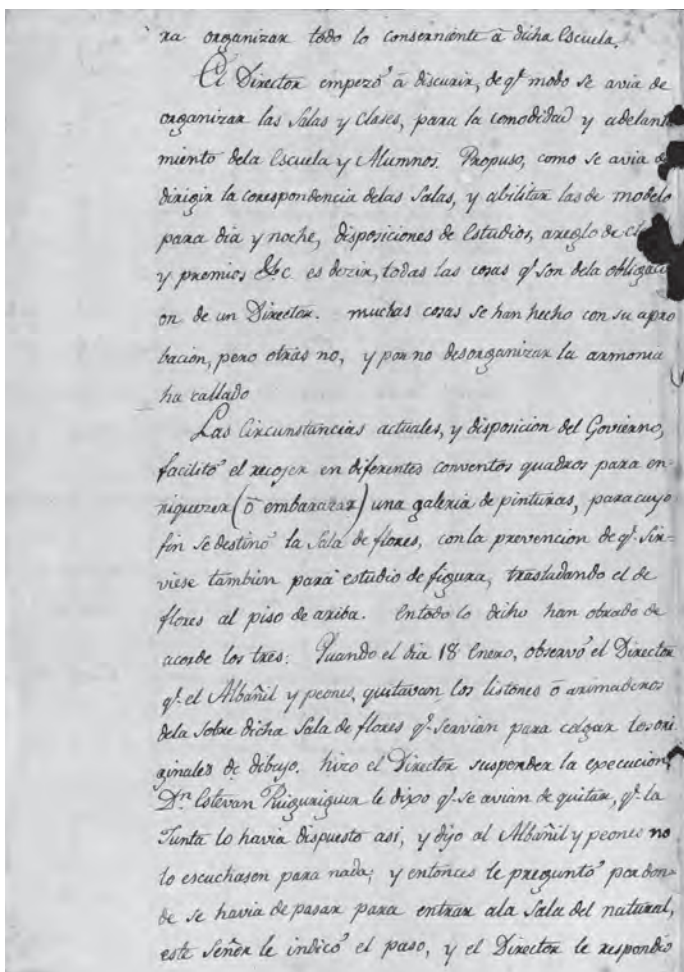
1. Manuel París
Vérification
de l'église
du Couvent
des Minimes,
16 d'octubre
de 1810.
Arxiu de la
Corona d'Aragó,
Ordres religiosos
i militars,
Monacals-
Hisenda, lligalls
grans, 352.

54. *Gaceta de Madrid*, 356, 21 de desembre de 1809, citat per MARTÍNEZ PINO, J., «La gestión del patrimonio artístico en el siglo XIX», *Tejuelo*, 12, 2012, pàgs. 10-21; ANTIGÜEDAD DEL CASTILLO-OLIVARES, M.D., «La primera colección pública en España: el museo Josefino», *Fragmentos*, 11, 1987, pàgs. 67-85; ALBA PAGÁN, E., «La actitud política de los pintores españoles durante la Guerra de la Independencia», a SAZATORNIL RUIZ, L.; JIMÉNO, F. (eds.), *El arte español entre Roma y París (siglos XVIII y XIX): intercambios artísticos y circulación de modelos*. Madrid: Casa de Velázquez, 2014, pàgs. 417-438, en concret pàg. 428.

55. AHCB, ms. B-192, *Carta de Josep Flaugier a la Junta de Comissió de l'Escola Gratuïta de les Tres Nobles Arts*, 26 de febrer de 1810.

56. Francesc M. Quílez ha investigat la figura del pintor provençal Josep Bernat Flaugier en nombroses publicacions, imprescindibles per conèixer l'artista; QUÍLEZ, F.M., «Tendències acadèmiques en l'art de finals del segle XVIII i principi del segle XIX», a MONTERO, J. (dir.), *Llotja. Escuela Gratuïta de Dibuix 1775: Escola d'Art 2000*. Barcelona: Escola Llotja, pàg. 33; QUÍLEZ, F.M., «La història del col·leccionisme...», pàgs. 28-32. Algunes de les peces requisades són documentades en les fonts següents: Biblioteca Nacional de Catalunya (BNC), Arxiu de la Junta de Comerç, caps 204, llig. CXLIX, núm. 103, 104, 105, 125, 136-138, 149-152 i 158; ARACBASJ, caps 316, *Valoració de quadres i obres d'art (1809/1846)*; FERRER, R., *Barcelona...*, vol. 4, pàgs. 421-423; vol. 5, pàg. 367.

57. Les requisites destinades a la Llotja també inclogueren les imatges escultòriques, però en una proporció molt menor; i, com hem vist, sembla que la major part dels objectes d'orfebreria quedaren consignats a la Tresoreria de l'Exèrcit, per al manteniment de les tropes franceses.

2. Josep Flaugier
Carta a la Junta de Comissió de l'Escola Gratuïta de les Tres Nobles Arts (fragment), 26 de febrer de 1810. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, ms. B-192.

Sant Felip Neri; el *Jesús portant la Creu*, còpia del de Sebastiano del Piombo i procedent de Santa Mònica, i diverses obres que provenien d'aquests mateixos convents i d'altres com el de Santa Caterina, la Mercè, Nostra Senyora del Bonsuccés o la Casa Missió dels Paüls.⁵⁹

CONCLUSIONS

L'ocupació francesa originà múltiples transformacions de l'espai urbà, tant pel que fa a les primeres actualitzacions d'usos dels immobles religiosos, fins llavors invulnerables, per tal d'adaptar-los a unes funcions més concordes amb les necessitats bèl·liques del moment, com per la seva desaparició per qüestions estratègiques.

La resposta popular davant d'aquestes alteracions va estar marcada per una forta empremta religiosa comuna a totes les classes i posicions polítiques de Catalunya. La pressió pública

eren considerats obres valuoses segons el gust acadèmic.⁵⁸ Des del nostre punt de vista, va ser seguint aquest tipus de criteri acadèmic, juntament amb el judici que desprenen els escrits d'Antonio Ponz i Agustín Ceán Bermúdez, que Josep Flaugier i la comissió de Llotja van dur a terme les requisites artístiques que enriqueixen els fons de l'Escola, ja que el manuscrit i els inventaris localitzats demostren que molts dels quadres citats per Arrau i Estrada després foren requisats i situats a l'edifici de la Llotja.

Per tant, a les sales de l'Escola no s'hi va disposar la totalitat de les obres extretes dels convents, sinó que es va fer una tria de qualitat que afavorí algunes obres modernes en detriment d'altres que es destinaren als magatzems del convent de Sant Agusí o al dipòsit de béns nacionals.

En finalitzar l'ocupació, les peces situades a la Llotja foren en part retornades a les respectives comunitats, si bé ingressaren novament a la col·lecció en etapes successives. Per aquest motiu encara avui formen part del Museu de l'Acadèmia la sèrie de la vida de sant Francesc d'Assís, de Viladomat, procedent del convent de Sant Francesc; la *Visió de sant Bernat*, de Placido Constanzi, aleshores atribuïda a Maratta i procedent de l'oratori de

58. Biblioteca del Museu Nacional d'Art de Catalunya (BMNAC), *Varias notas y recetas per la practica de la pintura al oli*, ms. 22-A, c. 1800.

59. FONTBONA, F.; DURÀ, V., *Catàleg del Museu de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*. Barcelona: RACBASJ, 1999, pàg. 15.

d'entitats, premsa i intellectuals va col·laborar a deturar projectes que van ocasionar un greuge cabdal a l'estament religiós pel que fa a la resta d'Espanya, amb la secularització o el tancament de les esglésies. L'enemic comú era el francès i el govern repressiu de Carles IV i Godoy, raó per la qual no van brotar a Catalunya, entre el poble i els dirigents, les discòrdies polítiques sobre el que implicava un retorn a l'Antic Règim o un canvi polític modernitzador, discòrdies que, en canvi, van ser evidents amb l'arribada del Trienni Liberal i la Primera Guerra Carlista.

De fet, el prefecte Alban de Villeneuve i diversos militars francesos i italians constataren aquesta actitud i van definir el poble català com un poble de caràcter ardent i tossut, sempre a punt de rebel·lar-se contra els actes que considerava arbitraris i interessat per la religió i pel negoci, a més de tenir un fort orgull nacional, basat en els usos i costums del país, i una notable antipatia pels pobles veïns, castellans i sobretot francesos.⁶⁰

Respecte al volum de béns alienats i als danys ocasionats per la guerra, es varen fer evidents amb el retorn de Ferran VII, atès que la tornada dels frares emigrats i la devolució de les claus dels seus cenobis feren visible l'afectació dels temples i del mobiliari de les esglésies i els oratoris, així com l'erosió dels fonaments de la moral i la religiositat que s'havien establert durant l'Antic Règim. Tot això provocà un retrocés del poder de l'Església i un empobriment dels seus mitjans materials, del qual ja no es recuperà fins a la Restauració.

En darrer terme, la requisita del patrimoni artístic pertanyent als ordes religiosos suprimits demostra un procés de confiscació força caòtic, com a efecte col·lateral de les mesures desamortitzadores, amb grans pèrdues degudes a les ocultacions i sostraccions. Aquesta acció va tenir, però, notables repercussions en l'avenir de la vida artística a la ciutat: per una banda, per l'emplaçament de nombroses obres a la Llotja, atès que va evitar la desaparició i sostracció d'aquest patrimoni per part d'altri, alhora que es va vetllar pels interessos artístics de la ciutat; per altra banda, ens fa emfatitzar l'efecte que la descontextualització produïa en aquestes obres, que foren alterades en els significats i les funcions piadoses amb què foren creades i hagueren d'assumir-ne de noves. Així, l'espai, la il·luminació i la situació, juntament amb la seva nova funció didàctica, les convertien en peces que havien de ser estudiades com a obres d'art i com a models rellevants per a la formació d'aprenents, oferint un nou punt de vista a l'espectador, que podia contemplar obres religioses d'època moderna col·locades en sales en les quals també se situaven altres composicions que mostraven la renovació acadèmica cap a un nou gust, no contrari als artistes que ja tenien presents.

60. ACA, Dominació napoleònica, caixa 1, llig. 1, *Mémoire statistique, historique et administratif*, signat per A. de Villeneuve, citat per RAMISA, M., *Els catalans...*, pàgs. 349-352 i 360-361; SCOTTI, V., *Dal Molise alla...*, vol. 2, pàg. 580; FOY, M.S., *Histoire de la Guerre de la Péninsule sous Napoléon*, vol. 4. París: Baudoïn Frères, 1827, pàgs. 136-138, citat per SOLDEVILA, E., *Història de Catalunya*, 3 vols. Barcelona: Alpha, 1962 (1935), vol. 3, pàg. 1281.